

В.Ф. Гамалій, проф., д-р фіз.-мат. наук, Б.В. Дмитришин, асистент
Кіровоградський національний технічний університет

Основні показники та індикатори функціонування економіки регіону

В статті наводяться та досліджуються показники та індикатори, які дозволяють оцінити стан та динаміку функціонування регіональної соціально-економічної системи.

індикатор, регіон, якість життя, стійкий розвиток, статистичний показник, валова додана вартість, валовий регіональний випуск, система національних рахунків

Стійкий економічний і соціальний розвиток регіону в умовах економіки ринкового типу повинен бути основним напрямком в регіональному управлінні. Суть його полягає в тому, що функціонування і розвиток економіки регіону розглядається як процес розширеного відтворення, що включає виробництво, розподіл, обмін і споживання матеріальних благ і послуг, закономірності і параметри якого визначають усі пропорції і взаємозв'язки економічного розвитку регіону, у результаті чого відтворюються як продуктивні сили, так і виробничі відносини.

Процес регіонального розвитку є надзвичайно складним і відбувається під впливом різноманітних суперечливих, а іноді і взаємовиключних факторів. Досвід свідчить, що ідея еволюційної обумовленості розвитку, прогресу, соціальної еволюції знаходить своє практичне втілення не безпосередньо в окремо узятій соціально-економічній системі, а як загальна спрямованість, вектор руху країни у цілому. В економічній політиці це означає, що далеко не всі регіони знаходяться в стані позитивної динаміки розвитку, тобто забезпечують нарощування валового внутрішнього продукту регіону, поліпшення на цій основі добробуту і якості життя населення, підвищення індексу людського розвитку.

Щоб оцінити, в якому стані перебуває регіон, які завдання повинні бути першочерговими, як їх виконання позначиться на економіці та соціальному становищі населення, необхідні певні індикатори. Під індикатором звичайно розуміють цифровий показник зміни економічної величини, що використовується для обґрунтування економічної політики, спрямованості розвитку економічних процесів та оцінки їх результатів [1].

Серед науковців, які займаються вивченням та розробкою індикаторів функціонування економіки регіону, можна назвати вітчизняних вчених В. Максимова, В. Артеменко, Б. Данилишина, М. Долішнього, російських С. Суспіцина, Н. Ратнер та ін.

Метою написання даної статті є дослідження існуючих на сьогодні індикаторів регіонального соціального-економічного розвитку, їх співставлення із зарубіжними зразками та інтеграція відповідно до міжнародних стандартів.

Слід відмітити, що в нашій країні індикатори регіонального соціально-економічного розвитку являють собою сферу досліджень, погляди на яку з багатьох питань розрізняються. Явища досліджуються в узагальненому вигляді, наприклад, якість життя, інвестиційна привабливість, чисельність населення. Більш вузькі проблеми не розглядаються. В той же час у багатьох зарубіжних країнах розроблені індикатори дають змогу характеризувати як окремі комплексні проблеми (стан

економіки, якість життя населення, стан його здоров'я тощо), так і більш вузькі, такі як економічна свобода, корупція і т.п.

Для оцінки соціально-економічного розвитку в багатьох країнах світу використовуються різноманітні сукупності індикаторів, які часто являють із себе досить складну систему. Існують системи індикаторів, розроблених ООН, Європейським Співтовариством, Всесвітнім Банком та іншими провідними міжнародними організаціями. Найбільш значущими розробками є система інтегрованих екологічних й економічних національних рахунків, що запропонована статистичним відділом ООН, і система індикаторів сталого розвитку, яка створена Комісією ООН зі сталого розвитку [2].

Інтегральним показником вимірювання регіональних відмінностей, що розраховується за методикою Програми розвитку ООН, є *індекс людського розвитку* (ІЛР). ІЛР обчислюється як просте середнє індексів тривалості життя, досягнутого рівня освіти та скоригованого ВВП на душу населення.

Окремо можна виділити групу індикаторів стійкого (або сталого) соціально-економічного розвитку. Одним із найбільш поширених індикаторів стійкого розвитку є *індикатор справжнього прогресу* GPI (Genuine Progress Indicator) [3, 4], який оцінює відносну ефективність економіки в забезпеченні кращої якості життя населення. GPI було розроблено в США групою приватних дослідників. Цей індекс приймає до уваги більше двадцяти економічних, соціальних і екологічних індикаторів; базується на даних ВВП; обчислюється в грошовому вираженні, що дозволяє порівнювати його з іншими показниками.

Україна так само, як і Росія та деякі інші країни ближнього зарубіжжя, також має певний досвід створення і використання соціально-економічних індикаторів. Для окремих регіонів України (Донецької області, Сумської області, Чернігівської області, міста Києва тощо) індикатори соціально-економічного розвитку розроблялися фахівцями Ради по вивченню продуктивних сил України НАН України при формуванні Стратегій соціально-економічного розвитку.

Державним комітетом статистики України розроблена своя методика та розраховані в 2006 році інтегральні показники, що характеризують рівень та соціально-економічні умови життя населення регіонів. Запропонована методика передбачає побудову *інтегрального композиційного індексу* (див. табл. 1), виходячи з 11 блоків показників (всього 25 показників), кожний з яких характеризує один з аспектів досягнутого рівня та тенденцій розвитку потенціалу населення регіону:

- населення;
- рівень життя;
- соціальна сфера;
- споживчий ринок товарів та послуг;
- ринок праці;
- промислове виробництво;
- сільськогосподарське виробництво;
- забезпеченість населення житлом;
- забезпеченість населення засобами транспорту та зв'язку;
- рівень злочинності;
- стан довкілля.

Наведені в табл. 1 дані свідчать, що високі показники розвитку реального сектору в окремих регіонах ще не є запорукою високого рейтингу областей щодо інтегрального показника соціально-економічного розвитку регіонів. Так, до першої п'ятірки регіонів з найвищим композиційним показником рівня та соціально-економічних умов життя населення входять м. Київ, Запорізька, Київська, Волинська та

Полтавська області. Серед регіонів, що мають найнижчий рівень зазначеного показника – Луганська, Донецька, Миколаївська області та м. Севастополь, тобто промислово розвинені регіони, високі показники розвитку економіки яких нівельовані низькими показниками стану довкілля, здоров'я людей, народжуваності.

Таблиця 1 – Місце регіонів у композиційному показнику рівня та соціально-економічних умов життя населення*

Регіон	2003р.		2004р.		2005р.	
	Бали	Місце	Бали	Місце	Бали	Місце
Україна	65	-	58	-	58	-
АР Крим	66	14	51	21	59	14
Вінницька	61	17	73	4	69	6
Волинська	61	18	54	15	71	4
Дніпропетровська	69	11	48	23	49	20
Донецька	45	25	34	26	28	26
Житомирська	67	13	52	20	49	21
Закарпатська	39	26	42	24	54	18
Запорізька	96	2	75	3	79	2
Івано-Франківська	51	23	49	22	52	19
Київська	79	7	85	2	77	3
Кіровоградська	81	6	53	17	46	23
Луганська	49	24	25	27	17	27
Львівська	57	20	58	12	57	16
Миколаївська	84	3	59	11	44	24
Одеська	68	12	54	16	63	11
Полтавська	84	4	73	5	70	5
Рівненська	59	19	61	10	58	15
Сумська	63	15	56	14	47	22
Тернопільська	57	21	62	9	65	9
Харківська	72	9	57	13	66	8
Херсонська	84	5	53	18	57	17
Хмельницька	63	16	70	7	69	7
Черкаська	79	8	71	6	64	10
Чернівецька	57	22	53	19	61	13
Чернігівська	72	10	67	8	63	12
м.Київ	108	1	110	1	120	1
м.Севастополь	-	-	42	25	37	25

* Джерело: Соціальні індикатори рівня життя населення: Стат.збірник / Київ: Держкомстат України, 2006. – С.226.

Наявність значної регіональної варіації окремих соціально-економічних показників обумовлює необхідність адаптації державної соціальної політики на рівні регіонів. Але врахування регіональної специфіки можливе лише за умови комплексного аналізу досягнутого рівня соціально-економічного розвитку, оцінки його сучасних та прогнозу подальших тенденцій в кожній області.

Однією з найбільш складних проблем є оцінка рівня комплексності розвитку регіону. Останній визначається системою репрезентативних показників, що характеризують стан економіки, фінансів, соціальної сфери, екологічної обстановки та ін. Необхідно відзначити, що в питанні оцінки рівня соціально-економічного розвитку регіону (території) серед вітчизняних науковців не існує єдиної думки. І пов'язано це,

перш за все, з визначенням оцінки, яка, у свою чергу, залежить від цілей дослідження. Цілі можуть бути різними, і саме відповідно до них розробляється система показників.

В.Б. Артеменко пропонує п'ять синтетичних компонентів категорії «якість життя», що утворюють систему забезпечення життєдіяльності населення регіонів [5]:

- індикатори якості населення – очікувана тривалість життя, природний рух, шлюби та розлучення, рівень освіти та ін.;
- індикатори добробуту (рівня життя) населення – реальні доходи та витрати, рівень споживання товарів і платних послуг, рівень охорони здоров'я, культури та ін.;
- індикатори якості соціальної сфери (соціальної безпеки) – умови праці населення, зайнятість населення, соціальний захист, рівень фізичної та майнової безпеки, ступінь корумпованості та ін.;
- індикатори якості навколишнього середовища – дані про забруднення повітряного басейну, водних ресурсів, земель тощо;
- індикатори якості фінансового забезпечення – дані про доходи і витрати місцевих бюджетів, офіційні трансферти та ін.

Послідовна декомпозиція кожного синтетичного критерію (індикатора) якості життя дає змогу перейти до набору характеристик найнижчого рівня, що переважно можна відобразити показниками регіональної статистики.

Порівняльний аналіз регіональних синтетичних індикаторів надає можливість оцінити ефективність роботи політиків та економістів в забезпеченні стійкого соціально-економічного розвитку регіонів в контексті критеріїв якості життя населення.

Слід відзначити, що існує також і набір індикаторів, які або дуже важко, або ж взагалі не піддаються кількісному вираженню. Сюди можна віднести прогресивність галузевої і технологічної структури господарського комплексу регіону, збалансованість регіональної виробничої системи, сформованість регіонального ринку, ефективність територіальної організації виробництва і розміщення населення тощо.

У всьому цивілізованому світі в якості індикаторів функціонування економіки країни чи регіону може виступати уніфікована система статистичних показників. Від об'єктивності цієї системи, здатності відображати багатогранну діяльність значною мірою залежить ефективність управління, спрямованого на підвищення ефективності та інтенсифікації виробництва.

Найбільш загальною і важливою вимогою до цієї системи є адекватність відображення об'єктивної дійсності. Це передбачає розвиток, удосконалення, перегляд системи статистичних показників відповідно до потреб системи управління, різного рівня в їх взаємозв'язку та ієрархічній підпорядкованості.

Статистичний показник – це кількісно-якісна характеристика соціально-економічних явищ і процесів. Кількісний аспект відображає розміри, абсолютну та відносну величину показника, а якісний – сутність показника в конкретних умовах місця і часу. Систему статистичних показників можна визначити як сукупність взаємозв'язаних показників, які застосовуються в статистичній практиці для характеристики рівня, динаміки, ефективності, умов і особливостей соціально-економічних явищ і процесів.

Щоб показник відповідав призначенню і виконував покладені на нього функції, на стадії проектування показника здійснюють його логічне і статистичне обґрунтування.

Логічне обґрунтування передбачає всебічний теоретичний аналіз абстрактних економічних категорій (норма прибутку, продуктивність праці тощо).

Статистичне обґрунтування полягає в розробленні методології та методики кількісного вимірювання абстрактних економічних категорій.

Статистична модель показника (рис. 1) має поєднувати, з одного боку, якісну і кількісну визначеність економічних категорій, а з іншого – адекватність і точність їх вимірювання [6, С.56].

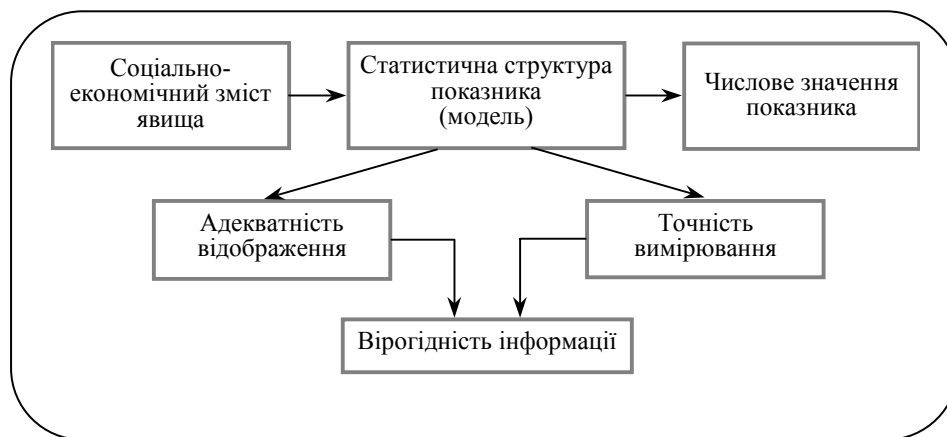

Рисунок 1 – Статистична модель показника

На перший погляд, існуюча система державної статистики повністю відповідає вимогам, виконання яких необхідне для аналізу регіональної економіки. Але, оскільки в колишній централізованій системі регіон не був в повному розумінні економічним суб'єктом, це відбивається і на сьогоdnішній регіональній статистиці. Структура статистичної інформації, що склалася, не налаштована на системний опис економіки регіону і на представлення національної економіки як системи взаємодіючих регіональних економік.

Основними індикаторами досягнутого рівня соціально-економічного розвитку окремих регіонів з позицій системи національних рахунків (СНР) можна вважати валовий регіональний продукт та валову додану вартість (як сукупні, так і в розрахунку на одну особу). Ці макроекономічні агрегати є предметом зацікавленості державних органів управління, науковців, економістів-аналітиків, міжнародної спільноти, засобів масової інформації. Тому сучасна система управління економікою на макrorівні не може функціонувати без СНР, що дає змогу проводити моніторинг, здійснювати моделювання, прогнозування та регулювання розвитку економіки, оцінку результатів реалізації державної економічної політики, міжнародні макроекономічні зіставлення.

Нині в Україні використовується СНР, прийнята в 1993 році Комісією Європейських співтовариств, Міжнародним валютним фондом, Організацією економічного співробітництва та розвитку, Організацією Об'єднаних Націй та Світовим банком (запроваджена у більшості країн світу). До речі, розрахунок показника «валової доданої вартості» на регіональному рівні було запроваджено у зв'язку з переходом України на міжнародну систему статистики та обліку відповідно до СНР.

Дана система забезпечує оцінку створеної реальної вартості та її розподілу в умовах ринкових відносин. У національних рахунках використовується два рівня показників і два методи їх оцінки. Для економіки в цілому результати вимірюються випуском товарів і послуг та валовим внутрішнім продуктом у ринкових цінах, для секторів, галузей і регіонів – випуском і валовою доданою вартістю у так званих основних цінах, за виключенням з ринкових цін чистих податків на продукти. Отже, валовий внутрішній продукт отримується як сума доданих вартостей галузей економіки плюс податки на продукти за виключенням субсидій на продукти. Податки на продукти включають податки, величина яких безпосередньо залежить від кількості чи вартості

товарів та послуг, вироблених, реалізованих або імпортованих виробничою одиницею-резидентом. Субсидії на продукти – відшкодування з державного бюджету підприємствам у порядку державного регулювання цін на сільськогосподарську та іншу продукцію для покриття поточних збитків підприємств, поліпшення їх фінансового становища шляхом поповнення оборотних коштів або компенсації окремих витрат. Важливим є прибуток – показник, що характеризує перевищення доходів над витратами.

Наведемо деякі визначення:

- *валовий випуск товарів і послуг ВВ* (фактично регіональний валовий випуск/продукт) – вартість товарів і послуг, що є результатом виробничої діяльності одиниць-резидентів економіки у звітному періоді;
- *проміжне споживання ПС* (фактично регіональне проміжне споживання) – витрати на товари, матеріальні послуги, які використані у звітному періоді для виробничих потреб (затрати на виробництво товарів та послуг);
- *валова додана вартість ВДВ* (фактично регіональна валова додана вартість) – розраховується на рівні галузей економіки як різниця між регіональним валовим випуском та регіональним проміжним споживанням; на рівні області (регіону) – як сума валових доданих вартостей всіх галузей економіки. ВДВ відображає додатково створену вартість у процесі виробництва. Показник ВДВ – це первинні доходи, створені інституційними одиницями та розподілені між ними. У національних та регіональних розрахунках використовуються два різні показники і два методи оцінки. Для економіки регіону в цілому результати вимірюються випуском товарів і послуг та ВВП у ринкових цінах; для секторів і видів економічної діяльності – випуском в основних цінах і валовою доданою вартістю [7].

Таким чином, узагальнююча характеристика розвитку ринкової економіки на стадії виробництва містить показники, що характеризують рух товарів та послуг, а також виробництво ВДВ, ВРП та ВВП – основних показників системи національних рахунків.

Запровадження принципів і класифікацій СНР у вітчизняній макроекономічній статистиці розпочато з прийняттям Постанови Кабінету Міністрів України "Про впровадження системи національних рахунків" від 28 грудня 1992 року за № 727. Систематично здійснюються річні розрахунки валового регіонального продукту (ВРП) та валової доданої вартості (ВДВ) за регіонами. Це дає змогу визначати роль регіонів в економіці, комплексно проаналізувати їхній економічний розвиток та зіставити економічний потенціал як усередині країни, так і за її межами.

Водночас процес запровадження в повному обсязі міжнародних стандартів національного рахівництва не можна вважати завершеним. Навіть у розвинутих країнах цей процес є досить тривалим. В Україні ще не вирішено проблему адаптації методик розрахунку окремих показників СНР, впровадження нових рахунків, створення інтегрованих інформаційних ресурсів національного рахівництва із застосуванням сучасних комп'ютерних технологій [8].

Таким чином, головна ідея оцінки соціально-економічного розвитку регіонів України підпорядковується концепції сталого розвитку, згідно з якою основною метою економічної діяльності є не нарощування обсягів виробництва, а забезпечення високого рівня життя населення при належному захисті і збереженні навколишнього середовища.

Підводячи підсумки дослідженню, можна зробити висновок, що при створенні різноманітних програм і проектів регіонального розвитку в різних країнах, в тому числі і в Україні, різними організаціями використовуються різні системи індикаторів, що мають суттєві відмінності. Зрозуміло, що склад і підпорядкованість індикаторів багато в чому залежить від тих завдань, для вирішення яких створені їх системи. Разом з тим,

навіть з урахуванням цього, досить складно пояснити різноманітність застосованих систем.

Список літератури

1. Економічна енциклопедія: У 3 т. / Відп. ред. С.В. Мочерний. – Т.1. – К.: Видавничий центр «Академія», 2000. – 864 с.
2. Доповідь «Про людський розвиток» Програми розвитку Організації Об'єднаних Націй. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://hdr.undp.org/en/media/HDR_20072008_RU_indicators.pdf.
3. Cobb C., Halstead T., Rowe J. Redefining Progress: The Genuine Progress Indicator, Summary of Data and Methodology – San Francisco, 1995.
4. Venetoulis J., Cobb C. Genuine Progress Indicator (GPI). Measuring the Real State of the Economy / Sustainability Indicators Program. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gprogress.org/publications/2004/gpi_march2004update.pdf
5. Артеменко В. Індикатори стійкого соціально-економічного розвитку регіонів / В. Артеменко // Регіональна економіка. – 2006. – № 2. – С.90-97.
6. Головач А.В., Захожай В.Б., Головач Н.А.. Статистичне забезпечення управління економікою: прикладна статистика: Навч. посіб. – К.: КНЕУ, 2005. – 333 с.
7. Богорад О.Д., Невелєв О.М., Падалка В.М., Підмогильний М.В. Регіональна економіка: словник-довідник. – К.: НДІСЕП, 2004. – 346с.
8. Герасименко С.С., Головкин В.А., Нікітіна І.М. Система національних рахунків: Навч. посіб. – Харків: ХНУ, 2005. – 217с.

В статье приводятся и исследуются индикаторы, которые позволяют оценить состояние и динамику функционирования региональной социально-экономической системы.

In the article led and explored indicators which allow to estimate the state and dynamics of functioning of the regional socio-economic system

УДК 629.4:082.3

В.Ф. Гамалій, проф., д-р фіз.-мат. наук, І.В. Фабрика, асистент

Кіровоградський національний технічний університет

Підхід до визначення оптимального рівня якості продукції

В статті запропоновано метод визначення оптимального рівня якості продукції виробника.
якість, витрати, прибуток, потенціал, стратегія, оптимізація

Конкуренція – один з найважливіших елементів ринкового механізму. Існування і сталий розвиток будь-якої економічної системи породжують проблему взаємодії. Роль координації незалежних економічних суб'єктів ринкової економічної системи виконує ринковий механізм через конкуренцію, систему цін і пропозицію.

Відхилення від стану рівноваги ринку породжує зміни у ринковій поведінці суб'єктів ринку – їх суперництво за реалізацію власних економічних інтересів щодо виробництва, продажу й купівлі товарів та послуг. Економічним змістом суперництва як процесу свідомих дій суб'єктів ринку, спрямованих на досягнення їх ринкових цілей, є конкуренція.